

KUSTBON

Nr 1 Årgång 25

ORGAN FÖR
ESTLANDSSVENSKARNA I SVERIGE

Mars 1968

Kadriorgs slott i illumination 24 februari 1938

Utgiven av Svenska Odlingens Vänner

Ansvarig utgivare och redaktör: *Elmar Nyman*

Redaktionssekreterare: *Lars Broman*

Red. och exp. Eknäsvägen 2, Stockholm K

Kustbons postgiro: 1972 07. Tel. 56 16 37

Utkommer 1968 med fyra nummer

Prenumerationspris 1968 24 kronor

Annonspris: 1/1 200:—, 1/2 115:—, 1/4 60:—
1/8 35:—

Förlovnings-, vigsel- och födelseannonser 5 kr
Dödsannonser 50 kr.

Stockholm 1968. Bröderna Lagerström AB

Innehåll

<i>Jubileum med sordin</i> av E. N.	2
<i>Brev från Rågöarna</i> av J. P-1	3, 4
<i>Kallelse till S.O.V.:s årsmöte 1968</i>	4
<i>Till prenumeranterna</i>	4
<i>Från Rågöbornas Danslag</i>	4
<i>Talko — skiss från Runö</i> av Lavendel	5
<i>En Ormsöflickas minnen.</i> Anmälan av E. N.	5
<i>Familjennytt</i>	6—8

BYGDENS ANSIKTE

Reval och dess svenskar av Elmar Nyman separat 73—88

(Dessutom omslag, förord och innehållsförteckning till hela serien Bygdens ansikte ..... I—IV)

Jubileum med sordin

Överallt i världen där ester bygger och bor — med undantag för det sovjetiska Estland — har i februari jubileumssammankomster hållits till erinran av den estniska republikens födelse för femtio år sedan. Det retrospektiva inslaget har varit dominerande. Helt visst har esterna rätt att vara stolta över det gigantiska arbete som utfördes under de drygt två decennier landet var suveränt. Någon har kanske funnit de fosterländska tongångarna något högtravande. Det bör

emellertid i ärlighetens namn framhållas att de säkert har täckning. Sällan har omvärlden sett frihetskärleken manifesterad så som i Estland och dess grannländer Lettland och Litauen.

Men samtidigt står det också klart att man i längden inte kan nöja sig med tillbakablickande analyser och mer eller mindre väl underbyggda optimistiska prognoser om en tingens snara ändring i framtiden. Tjugoåtta års ockupation manar till stor försiktighet därvidlag. Bör inte uppmärksamheten nu i allt större utsträckning ägnas spörsmålet om hur den estniska kulturen skall kunna uthärda den kolossala anstormning som drabbar den från alla håll? Detta är inte enbart ett problem för ester i exil utan också för hemmaesterna. Påminner inte den nuvarande situationen i Estland om förhållandena under tsartiden, då esterna var en liten minoritet i det stora ryska folkhavet och russificeringen sakta men säkert vann den ena positionen efter den andra? Från kommunistiskt håll är man naturligtvis beredd att peka på den federativa statsstrukturen i Sovjetunionen, som är uppbyggd enligt nationalitetsprincipen. Men är inte federalismen mer eller mindre skenbar? Även en unionsrepublik som Estland måste ju för sin hushållning rätta sig efter de anslag den kan få från den gemensamma statsbudgeten som beslutas av unionens Högsta sovjet. Minoriteternas kultur stödes genom ibland ganska frikostiga anslag till opera, dramatik, litteratur, men samtidigt tillhålls författare på minoritetsspråken att inte visa chauvinism! Att inta en kritisk hållning mot den ryska kulturen kan framkalla det allsmåttiga partiets missnag. Vilka garantier finns det för övrigt för att de baltiska sovjetrepublikerna får behålla sin status som unionsrepubliker? Karelsk-finska sovjetrepubliken degraderades för inte så många år sedan till autonom republik med allt vad detta innebar av minskade möjligheter för den nationella finska kulturen. Det har inte sänkts rykten om att Estland, Lettland och Litauen skall sammanslås till en enhet — av ekonomiska skäl. Vilken statsrättslig status de i så fall skulle tillerkännas vet man inte. Kanske de olika nationaliteterna då kommer att bilda s.k. nationella områden, vilket skulle ge dem en mycket låg status ur nationell synpunkt.

Vidare står det alldeles klart att kommunisterna inom de estniska grupperna inte får vara nationalister. Den som är mera est än kommunist har inte förstått partiets ideologi och kan inte ges någon framstående partipost i sin egen unionsrepublik. Det bör erinras om att Lenins och Stalins argumentering gick ut på att nationaliteten liksom staten är en historiskt betingad företeelse som under gynnsamma betingelser bör försvinna. Nikita Chrustjov uttryckte så sent som vid partikongressen 1961 sin och partiets förvåning över att det alltjämt fanns människor som beklagade sig över att nationalitetsskillnader utplånades!

Det finns alltså berättigad anledning till oro för de nationella minoriteternas framtid i Sovjetunionen. Hur länge förmår hemmaesterna stå emot den från centralt partihåll eftersträfvade nationalitetsnivelleringen?

E. N.

Apropå det händelserika året 1918 återger vi ur Kustbon 1919:4 — med några mindre korrigeringar —

BREV FRÅN RÅGÖARNA

Från Narva-fronten

Det stora världskriget, som obarmhärtigt rasat över fyra år, har ej heller skonat de små Rågöarna. Redan under krigets första dagar, då tyskarna två gånger bombarderade den tre verst från Rågöarna belägna staden Baltischport (ena gången från luftskepp, andra gången från torpedbåtar), spred sig stor oro bland öfolket. Men fullt på det klara med att det var "åska i luften" blev rågöborna först sedan ryssarna efter revolutionens utbrott på våren 1917 började befästa Lilla Rågö. Hela ön formligen vimlade av ryska arbetare och militärer. Ryssarna voro ständigt ängsliga för tyskarna och kände sig aldrig säkra fastän ingen tysk hördes av. Dessutom ansågo de många öbor vara tyska spioner. Det räckte med att tända en cigarr i skymningen på gatan för att bli anklagad för spioneri. "Ni ger signaler till tyska flottan och aeroplanerna", hette det.

Potatisen stals från åkrarna kort efter blomningen och många får nedslaktades om nätterna. De på Rågöarna så ymnigt förekommande stenomhågnaderna rasades för blotta nöjes skull.

Att ryssarna äro ett gladlynt folk därpå gavs många bevis. Ofta, även mitt i natten, väcktes man genom höga soprantoner utifrån gatan, där den ene sångaren sökte överglänsa den andre. Har ryssen fått sig en grogg har han omöjligt att hålla tyst, helst skola då både armar, ben och mun vara i rörelse.

Ryssarna krävde att öns alla fiskebåtar skulle hållas redo för att genast kunna användas om fara var å färde.

När så Hapsal på våren 1918 föll i tyskarnas händer flydde ryssarna från Rågöarna efter att först ha förstört allt som de byggt, sprängde kanonerna och tillintetgjorde ammunitionen. Allt som finns kvar från denna fasansfulla tid är en liten ångbåtsbrygga.

Sedan följde den s.k. "tyska tiden". Den innebar för rågöborna — fränsett några mindre undantag — en fredlig tid. Alla unga män som varit borta under kriget anlände undan för undan hem. Det fredliga återuppbyggnadsarbetet kunde vidta, hoppades man.

Men så kom omslaget. Efter stillståndet gav sig tyskarna i väg och ryssarna invaderade ånyo. Nu var det Estland som efter att ha förklarat sig oberoende inkallade alla unga män under fanorna. Även från Rågöarna sändes många unga män till fronten. Tungt förefaller livet när man betänker att många redan i över 8 år burit den grå soldatrocken. Och ännu skönjes intet slut. —

Och dock. Även detta krig och denna oreda mellan nationerna måste ju få sitt slut. Våra unga krafter som kämpat på Galiziens och Polens slätter för främmande syften strida nu för vårt eget land, en kamp som gäller den unga republikens liv eller död. Vi väntar att de snart skola få återvända till sina öar för att bruka sina krafter för fredligt arbete till landets och svenskhetens väl.

Kallelse till S. O. V.:s ÅRSMÖTE

Föreningen Svenska Odlingens Vänner håller årsmöte lördagen den 11 maj kl 18.00 i Margareta hushållsskolas lokaler, *Norrmalmstorg 1, 8 tr* (obs. adressen!).

Dagordning:

1. Årsmötets öppnande
2. Val av mötesordförande och sekreterare
3. Val av två justeringsmän
4. Styrelse- och revisionsberättelse
5. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsens förvaltning
6. Ändring av föreningens stadgar (förslaget bordlagt vid årsmötet 1967)
7. Under förutsättning att stadgeändringen antas av årsmötet val av följande funktionärer:
  - a) föreningens ordförande
  - b) fyra styrelseledamöter
  - c) två revisorer
  - d) en revisorssuppleant
  - e) tolv ledamöter till bygderådet (på 3 år)
  - f) fyra ledamöter till arkivstyrelsen (på tre år)
  - g) tre ledamöter till valberedningen
8. Fastställande av medlemsavgiften
9. Kustbons framtid
10. Frågor väckta under årsmötet

Efter årsmötetsförhandlingarna visas några kortfilmer — dock ej från Estlands svenskbygd. *Kaffe eller te med smörgåsar serveras till ett pris av 10 kronor, inkl. serviceavgift.* Det är önskvärt att så många som möjligt deltar i denna supé, eftersom föreningen för att få nyttja lokalerna har måst garantera ett visst antal gäster.

Alla hjärtligt välkomna, även icke medlemmar!

Styrelsen för

SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

Även på det andliga området har kriget inverkat menligt. Den före kriget här så livligt verksamma sång- och musikkåren har dött ut. Tidningar från Sverige som förr så flitigt anlätades och som voro oss kära välkomna budbärare från det gamla moderlandet, saknas nu helt.

Matfrågan har dock hittills ej berett rågöborna något större bekymmer. De har alltid varit mycket sparsamma och i allmänhet haft små förråd från föregående skördar som reserv. Men från och med i år tycks det även här bli prekärt för de obesuttna eftersom bönderna tvingats leverera sina små överskott till staden Baltischport.

Fiskfångsten var i somras (alltså 1918) tämligen god. Då emellertid fisken beslagtogs av tyskarna och i jämförelse med andra gällande priser underbetalades voro inkomsterna härför ringa. För vinterfisket har hittills ej något passande väder rått. Stora svårigheter bereder anskaffandet av fiskeredskap. Lyckas man ej få någon förbättring i den vägen kommer fisket härute att gå en dyster framtid till mötes.

J. P—l

Till prenumeranterna

Kustbons prenumeranter anmodas att inte ytterligare töva med inbetalning av prenumerationsavgiften för 1968. (Redaktionen vill också ge dem en påminnelse som alltjämt inte erlagt avgiften för förra året!) Som i föregående nummer redan meddelades har avgiften för i år höjts från 14 kronor till 24, eftersom jubileumsskriften *Estlands svenskar 25 år i Sverige* medför stora extrakostnader för utgivaren. Denna bok ersätter alltså *Kustbon* nr 4 för i år och kommer att omfatta ca 160 sidor. Redaktionen har svårt att föreställa sig att denna höjning med tio kronor skulle vara orsaken till att ovanligt många prenumeranter ännu inte ordnat sina ekonomiska mellanhavanden med *Kustbon*! Vi hoppas att denna lilla påminnelse skall resultera i många inbetalningar! Använd gärna det inbetalningskort som medföljde föregående nummer.

Det är självfallet också mycket angeläget att medlemsavgiften till S.O.V. inflyter. Den går oavkortad till föreningens olika aktiviteter: finansiering av samlingsverket, inköp av filmer och fotografier etc.

Kustbons postgiro: 19 72 07 (kr 24:—)

S.O.V.:s postgiro: 35 13 11 (kr 10:—)

Tack!

Från Rågöbornas Danslag

Som ett led i firandet av 50-årsminnet av republiken Estlands tillblivelse har Rågöbornas Danslag beretts tillfälle att tillsammans med *Idla Ensemble* och *Kassari-gruppen* uppträda d. 10 maj i Eriksdalshallen i Stockholm med de gamla danserna från Rågö.

Vårt första framträdande hade vi i augusti 1966 vid den estlandssvenska hembygdsdagen och vi har sedan dess uppträtt ytterligare inför publik. Vi startade emellertid den 13 maj 1966 och kan sålunda i Eriksdalshallen fira vår tvååriga tillvaro — ett litet jubileum också det!

Ett minne för livet har vi från förra midsommarhelgen. Vi beslöt då att tillbringa midsommaren på Björkö-Arholma i Roslagen, där som bekant många rågöbor är bosatta. Att inkvartera ett helt danslag med familjer vid midsommartid är ingen lätt sak — i synnerhet inte på Björkö. Men även den detaljen ordnades föredömligt enligt mottot: Finns det hjärterum... På Ängholmen överraskade man oss med att invitera till ett stort kaffekalas som man skramlat till. Garaget stod lövat och därinne hade man dukat för minst ett hundratal personer. I dansen kring midsommarstången var alla åldersgrupper företrädna. Firandet fortsatte med folkdanser, kaffe och allmän dans. Vädrets makter gjorde allt för att omkullkasta våra planer men vi höll stånd tack vare värdarnas påhittighet och stora gästfrihet.

Tack, alla bidragsgivare, ingen nämnd och ingen glömd. Ett hjärtligt tack också till dem som handhade de praktiska arrangemangen under vårt besök!

Rågöbornas Danslag.

BYGDENS ANSIKTE

SKISSER FRÅN ESTLANDS
SVENSKTRAKTER

SVENSKA ODLINGENS VÄNNER
STOCKHOLM 1968

FÖRORD

Litteraturen om svenskarna i Estland och deras bygder är omfattande. Sällan har väl en så obetydlig grupp människor — drygt åtta tusen — ägnats så stort intresse. Etnografiska, demografiska, historiska och språkvetenskapliga arbeten jämte allmänt hållna skildringar av folk och bygd i Estlands svensktrakter föreligger. Man kan då fråga sig, om ytterligare litteratur om estlandssvenskarna kan anses behövlig.

I den ursprungliga planen för samlingsverket en bok om Estlands svenskar upptogs en titel "Bygdens ansikte". Avsikten var att ge en av estlandssvenskar från de olika orterna själva skriven skildring "inifrån" av särprägelns hos bostättningsområdets skilda delar. Ditintills hade svensktrakterna mest framställts så, som de tedde sig i främlingens ögon, nu skulle de återgivas så, som folket i bygden upplevde dem.

Det visade sig snart att "Bygdens ansikte", särskilt genom sin karaktär av i viss mån subjektiv återblick på ett förgånget, skulle falla utanför samlingsverkets ram. Då emellertid Estlands svenskbygd inte tidigare beskrivits så som planerats i "Bygdens ansikte" och det befanns väsentligt, att "bygdens son" själv fick berätta om hur han upplevde sin hembygd, beslöts att denna skildring skulle inflyta som bilaga i Kustbon i en form som möjliggjorde sammanbindning till en volym, när serien hade avslutats.

"Bygdens ansikte" har blivit en minnesvandring i ord och bild från Nargö och Reval, över Rågöarna, Vippal, Korkis, Odensholm, Rickul, Nuckö, Hapsal och Ormsö till Runö. Författarna har i minnets nät fångat in vitt skiftande detaljer. Där ligger överallt havet, det klara, vida, där står skogen sommarljus och höstmörk, där växlar alla de blommor, som inte återfinnes i den nya hembygden, där är dofter av nybakat rågbröd, av bastu och rökria, där finns människorna i sin dagliga gärning, i sina tankar, i sin glammade samvaro, där står en gången, obarmhärtigt hård tid som en fondvägg till det dagliga livet. Visst kan väl idealiseringen breda sitt skimmer över denna förlorade värld, visst kan de behagliga hågkomsterna tränga sig fram först — men ändå: det som man möter i de följande skisserna var estlandssvenskarnas värld, sedd genom deras egna ögon utan att jämföras med andras levnadsbetingelser, en värld långt bort, ställvis i stor avskildhet, överallt mot bakgrunden av ett hänsynslöst förgånget, en värld bebodd av människor som sökte — och kanske också fann — sig själva och sin uppgift.

REVAL OCH DESS SVENSKAR

av Elmar Nyman

Revals karakteristiska silhuett från sjösidan. (Fotografiet taget från den för många revalresenärer välkända "Ariadnes" däck.)

Sedan tidig medeltid har det funnits svenskar i Reval. Under 1500-talet var deras antal så stort att de torde ha utgjort ungefär en tredjedel av hela stadsbefolkningen. Endast Stockholm och Visby kunde vid samma tidpunkt uppvisa ett större antal svenska stadsbor! Någon kontinuerlig kolonisation fram till våra dagar har dock inte ägt rum i Reval. Utflyttningar, krig — särskilt det stora nordiska kriget —, epidemier, assimilation har gjort att den revalkoloni som vi känner från detta århundrade knappast har något gemen-

samt med den som fanns före låt oss säga 1710. Av 1900-talets revalsvenskar hade praktiskt taget varje familj sina rötter i Estlands svenska landsbygd, i Sverige eller Finland.

Revalsvenskarnas historia — om vilken det egentligen inte finns någon seriös utredning utom Paul Johansens om den tidiga svenska bebyggelsen i Reval — sammanhänger givetvis intimt med staden Revals historia och utveckling. För att läsaren lättare skall kunna orientera sig i tiden lämnas några allmänna fakta:

Centrala delar av Nedre staden och Domberget i fågelperspektiv.

1219 torde staden ha grundlagts av danskarna (bortsett från den på samma plats tidigare belägna estniska skansen);

1227 erövrades den nyanlagda staden av tyska svärdsriddarorden;

1238 återerövrades staden av danskarna. Den danska tiden varade till

1346, då Reval jämte hela Nord-Estland genom försäljning övergick från den danska kronan i den Livländska ordens besittning.

1347—1561 varade ordenstiden. Under denna tid utbyggdes Revals befästningar. Det var nu som de djupa vallgravarna kom till. Likaså lät orden uppföra stadsmurar, av vilka de västra och norra alljämt är intakta. Av fästningstornen står Långa Herman i sydvästra hörnet av ringmuren, i nordväst Pilsticker och i nordöstra hörnet Landskrone. Långa Herman, 46 meter hög, är den mest kända av dessa tre befästningstorn. Den har under tidernas gång fått tjäna som symbol för härskarna i landet.

1561—1710 inföll den svenska tiden i Reval. Sedan ordensstaten lidit nederlag i det rysk-livländska kriget, gav sig staden frivilligt under den svenska kronan — ett slags personalunion upprättades.

1710—1918 var det så Rysslands tur att överta ledningen i Reval. Det tsarryska väldet varade i hela 207 år. Staden bestod som fästningsstad ända till slutet av 1858. Från 1912 förklarades Reval ånyo vara fästningsstad under den officiella benämningen "Peter den stores fästning och krigshamn".

1918—1940 är Reval (Tallinn) så äntligen en rent estnisk stad och den nya republikens huvudstad. Under denna period får den gamla medeltidsstaden ur många synpunkter ett modernt ansikte.

1940—1941 ånyo ryskt herravälde;

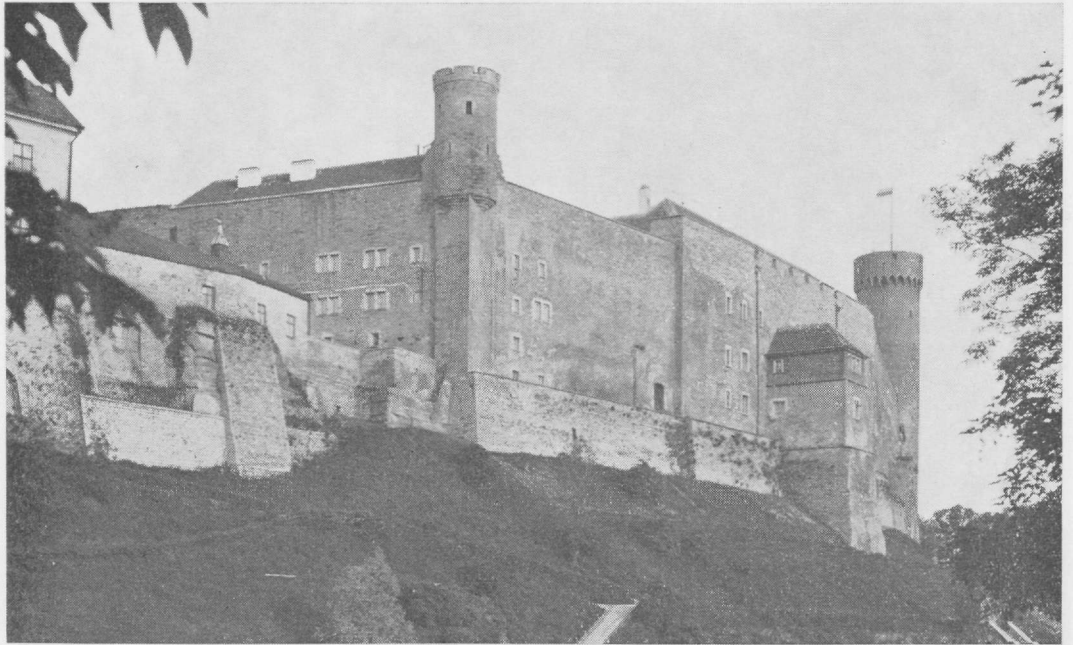
1941—1944 tysk ockupation;

1944 (sept.) till dags dato är Reval huvudstad i den sovjetestniska republiken; den har blivit befästnings- och flottstad igen men är en andra rangens stad i det stora sovjetimperiet.

Kärnan i den tidiga stadsbebyggelsen var *Domberget*, ett område på ca 7,5 hektar. Ända till slutet av 1800-talet utgjorde Domen (till vilken även Tönnisberget — Tönismägi räknades) en administrativ enhet, snarast en självständig stad. Detta område skildes från den övriga stadsbebyggelsen av en skyddsmur med imposanta portar och vallgravar. Redan under 1200-talet byggdes här ett slott som härbärgerade överheten, till en början Svärdsbrödraorden och biskopen, senare generalguvernören eller motsvarande ämbetsman med medhjälpare. Under Estlands självständighetstid fanns här republikens regering och administrativa myndigheter. På Domberget bodde också ända till våra dagar de rika godsägarna med sina familjer — män som härskat över hela norra Estland.

Den egentliga staden var inte Domberget utan den s.k. *Nedre staden*, den del av Reval som till våra dagar bevarat sitt medeltida utseende med smala gator och gavelhus. Det är naturligtvis denna del av Reval — under äldre tid omfattande ca 28 hektar — som framförallt intresserar oss svenskar. Nedre staden bildade liksom Domen en särskild administrativ enhet, hade sin egen styrelseform och kan i stort sett sägas ha varit självständig i förhållande till förvaltningen på Domen. Den styrdes av ett råd plus ett antal borgmästare. Rådet rekryterades ur stadens patriciska släkter och framstod under vissa perioder som klart märk-

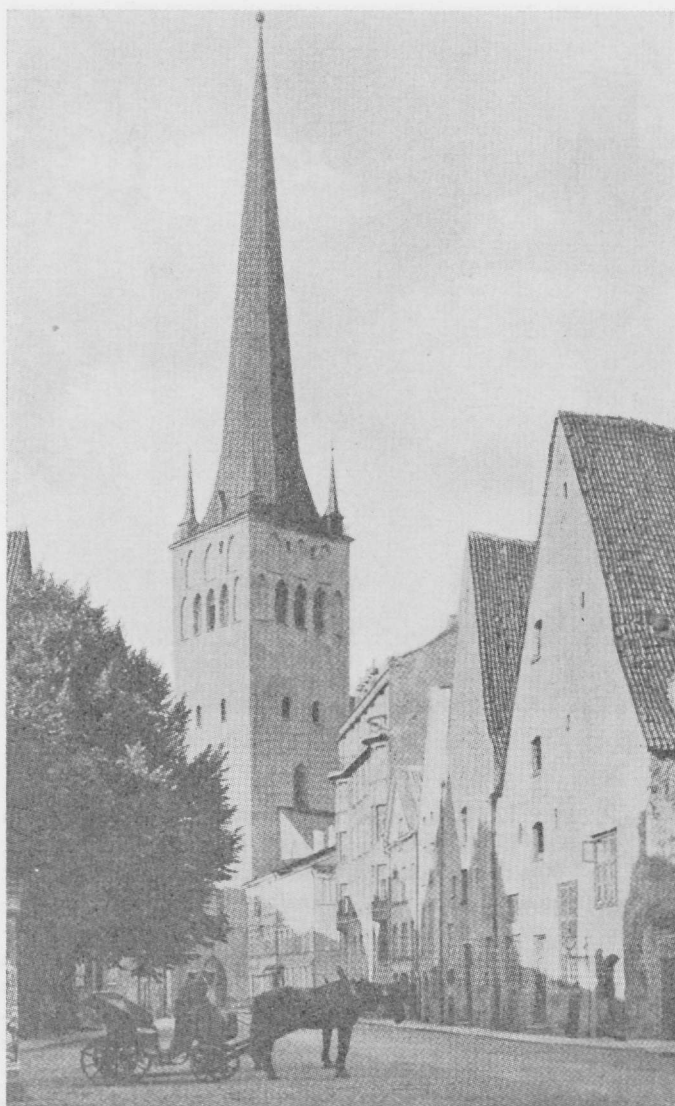
Ordensborgen med fästningstornet Långa Herman längst till höger.

tigare än både borgerskapet och fogden, vilken endast kunde utnämnas med rådets gillande. Det utövade även domarmakten genom borggården. Eftersom Reval sedan mitten av 1200-talet var en betydande medlem av Hansan, härskade också ända till 1600-talet Lübecks stadsrätt i Reval. Detta betydde att man i civilmål kunde vädja från rådhusrätten i Reval till Lübecks råd. Vidare kan nämnas att Nedre staden bl.a. också hade rätt att mynta. Självfallet måste det då och då komma till sammandrabbningar mellan de maktägande på Domberget och den självmedvetna Nedre staden. I synnerhet irriterades adeln av att förymda bönder fick en fristad i det borgerliga Reval. Sedvanerätten sade att den som lyckats uppehålla sig ett år i staden inte kunde utlämnas till godsägaren — herren. ”Stadsluften ger frihet”, hette det. Det gjordes ivriga försök, f.a. av de ryska myndigheterna, att utjämna motsättningarna mellan de båda stadshalvorna, men först 1877 sattes den urgamla magistratsförvaltningen i Reval ur funktion. Den allmänna ryska stads-lagen kom i stället. Först härefter kunde stadens invånare gemensamt delta i stadsfullmäktigevalen och Reval blev en administrativ enhet. 1904 lyckades esterna få majoritet i Revals stadsfullmäktige, något som blev av största betydelse ej endast för invånarna i Reval utan för hela autonomirörelsen i Estland. Det kan också nämnas att tyskan ända till 1890 var det officiella ämbetspråket i de båda stadshalvorna.

Enligt Johansen var i början av 1500-talet det totala antalet invånare i Nedre staden omkring 6 000, varav ca 1 300—1 500 svenskar. Övriga var ester och tyskar. Vid nordiska krigets utbrott år 1700 synes folkmängden ha varit omkring 10 000, men två decennier senare hade den gått ner till 2 000. Från den följande långsamma återhämtningen är att notera: 1824 ca 13 000, 1881 ca 50 000, varav ca 300 svenskar, 1897 ca 65 000, varav ca 400 svenskar, 1917 ca 159 000 (!),

1922 ca 129 000, varav ca 800 svenskar och slutligen 1934 ca 138 000, varav 118 000 ester, ca 8 000 ryssar, ca 7 000 tyskar, ca 2 200 judar, ca 660 svenskar. Att antalet invånare sjönk så kraftigt mellan åren 1917—1922 var naturligtvis en följd av kriget och den estniska självständighetsförklaringen, efter vilken de flesta ryssar i Reval återvände hem. De siffror som angetts för svenskarna får inte förväxlas med antalet medlemmar i den svenska församlingen — till den hörde även andra nationaliteter. Nedgången i antalet svenskar från 1922 till 1934 beror sannolikt på avnationalisering till följd av blandäktenskap men också på att ett antal revalsvenskar flyttat till Nömme. Det bör framhållas att antalet *svensktalande* under alla perioder varit större än det antal personer som hade svensk nationalitet. Vid 1934 års folkräkning uppgav sig sålunda 1 500 vara svensktalande i Reval. Många av dessa talade annat språk än svenska i hemmet och deltog ännu mindre i det svenska kulturlivet.

I vilka delar av Reval var svenskarna framförallt bosatta och vad livnärde de sig på? Under medeltiden synes många ha bott i förorten Fiskarmajan (Kalamaja), där man också bl.a. predikade på svenska. I likhet med t.ex. Kristinendal, Pelgulinn, Lilleküla, tillhörde Kalamaja då ännu inte Revals administrativa områden. Ännu till tiden för överflyttningen 1943/44 bodde åtskilliga estlandssvenska familjer där. Ju längre man går bakåt i tiden desto tydligare framgår det att det fanns en svensk (även en allmän skandinavisk) koncentration också till trakten kring S:t Olaikyrkan i innerstaden. Paul Johansen anser att svenskarna rentav grundat Olaiförsamlingen och att de kommit till Reval före tyskarna. För övrigt finner man svenskar nästan överallt i staden — som fastighetsägare, hantverkare, arbetare. De inte så fåtaliga svenska hantverkarna återfinnes främst tillsammans med tyska och estniska yrkeskolleger vid bestämda gator: smederna

Olaikyran, sedd från Bredgatan/Lai tänav, omgiven av medeltida bebyggelse.

vid Smedestråte, skomakarna vid Schostrate, charkuteristerna vid Kariestråte, småhandlarna vid Kremerstråte osv. Särskilt under äldre tid fanns bland svenskarna många Budenpächter och torghandlare. Mer än en tredjedel av alla bodägare som erlade skatt till rådet tycks ha varit svenskar. Sedan gammalt var Revals hamn ett verksamhetsområde för svenskarna. De s.k. mundrikarna, Mündriche, bildade ett kompani av båtfolk, som med sina små farkoster hjälpte till att lossa och lasta fartygen ute på redden. Tyskarna hade inte tillträde till det betydelsefulla mundrich-kompaniet, som för övrigt senare kom att tillhöra Olaigillet. Om de svenska hantverkarna i Reval kan noteras att de främst ägnade sig åt näringsgrenar som inte var särskilt eftertraktade av tyskarna. Främst dominerade svenskarna skomakarskrået men det fanns också förvånansvärt många guldsmedsgesäller bland dem. Kopparslagare, smeder, murare, stenhuggare är ofta svenskar. I det mäktiga rådet, stadsstyrelsen, synes det inte ha funnits utrymme för andra än tyskar, men i borgerskapet fanns det självfallet åtskilliga svenskar.

Det kan konstateras att svenskarnas relativa dominans inom handeln — speciellt under Hansans blomst-

ringstid — undan för undan minskade men att de lyckades behålla sin position inom samfärdseln. Ännu i slutet av 1930-talet synes så gott som samtliga hamnlotsar i Reval ha varit svenskar. Även under tsartiden var jämförelsevis få svenskar sysselsatta inom industri och hantverk. I och med den estniska självständighetsproklamationen ändrades naturligtvis yrkesförhållandena radikalt även för svenskarnas del. Under 1920- och 1930-talen kunde man finna svenskar i ämbetsverken, i stadens affärskontor, i poliskåren, gränsbevakningen, tullverket etc. Inom gruppen handel, transport, kommunikationer samt inom allmän tjänst och fria yrken var svenskarna väl representerade, kanske t.o.m. överrepresenterade. Förekomsten av svenska företagare med varaktigt anställda medhjälpare var minimal, dock var några av landets storföretagare svenskar och kom att spela en dominerande roll i revalkolonins kulturella verksamhet.

Det är svårt att spåra revalsvenskarnas invandringsvägar. Under medeltiden kom några direkt från Sverige — under Hansaepoken ofta från Visby — och från Finland. I vilken utsträckning svenskar flyttade in från öarna till Reval är oviss, däremot vet man att

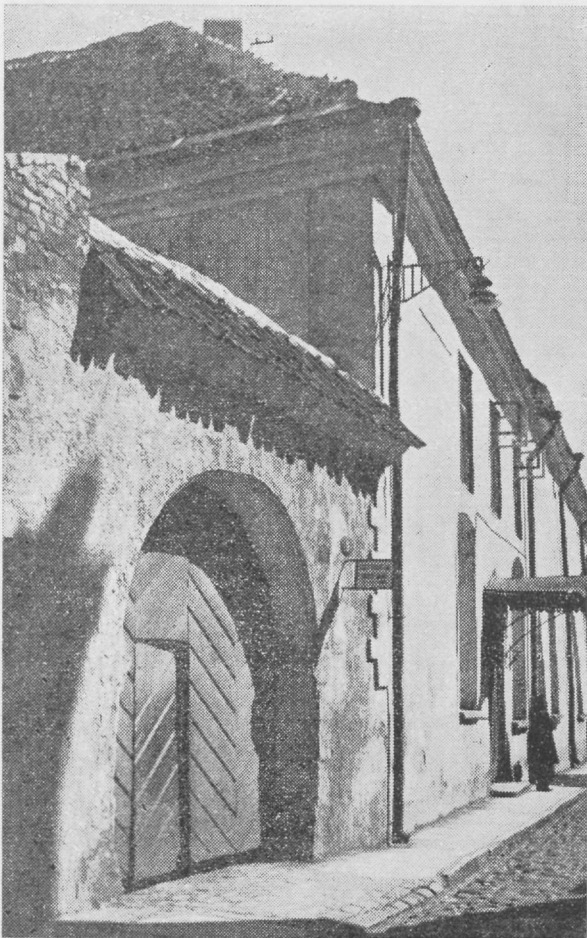
Kiek in de Kök — det gamla kanontornet från 1400-talet. I bakgrunden Nikolaikyrkans genom bombning stympade torn.

ett antal revalsvenskar flyttat ut till öarna. Under den svenska stormaktstiden kom självfallet en hel del riks-svenskar över till Reval, men något varaktigt inflytande på den stationära kolonin där tycks de inte ha haft. Några flyttade snart hem igen, andra assimilerades med tyskarna. Det är överhuvud mycket svårt att få en klar bild av den svenska revalkolonins sammansättning, eftersom ideliga in- och utflyttningar ägde rum. Under senare tid var det framförallt inflyttningar från den närbelägna Nargö, från Rågöarna och Korkis-Vichterpal som gav den svenska kolonin dess nytillskott. Under 1800-talet skedde också många inflyttningar av främst kvinnor från Rickul till Reval. Även Nuckö var väl representerat i Reval, medan utflyttningarna från Ormsö främst gick till Sverige och Finland. Förmodligen spelade också språkkunskaperna in vid dessa omflyttningar. Reval var lockande för ungdomar och familjer som förutom sitt svenska modersmål också behärskade estniska, tyska och helst även ryska! Ända till senaste tid fick Revals svensk-koloni dessutom välkomna tillskott från såväl Sverige som det svenska Finland. Det var dessa nykomlingar som genom sitt språk och sin kulturorientering bidrog till att revalkolonin fick den särprägel, som skilde den från den övriga estlandssvenska bebyggelsen.

Under vilka villkor existerade svenskheten i Reval under vårt eget århundrade? De ideliga in- och utflyttningarna bidrog naturligtvis till att den kulturella

verksamheten inte kunde uppnå den stabilitet som många hade önskat sig. Till detta kommer den viktiga omständigheten att svenskarna i Reval ända till 1917 saknade en egen svenskspråkig skola. Det som i århundraden utgjort den största samlande kraften för revalsvenskarna var den gemensamma gudstjänsten på modersmålet, söndagsskolan, konfirmandundervisningen och övrigt församlingsarbete. Församlingens präster kom att göra en ovärderlig kulturell insats. Under långa tider rekryterades de från det svenska Finland. De var då följaktligen också ryska medborgare.

Det var en brokig skara — estlandssvenskar från öarna, ett hundratal riks- och finlandssvenskar, ett tjugotal finnar, ett antal ester och tyskar — som under vår egen tid tillhörde Svensk-Finska S:t Mikaelsförsamlingen i Reval. Förutom de 500—600 medlemmarna i staden hörde till församlingen också annexen på Nargö, Stora och Lilla Rågö, allt som allt drygt 1 000 personer. Som nämnts tillhörde inte alla svenskar i Reval svenska församlingen där. I blandäktenskapen anslöt sig kontrahenterna i regel till en församling där båda parterna behärskade församlingsspråket. Från svenskt håll var man naturligt nog angelägen om att så många som möjligt skulle gå med i den svenska församlingen för att sålunda stödja verksamheten bland "svenskarna i församlingen". Särskilt vädjade man till rikssvenskar och finlandssvenskar som under en längre tid uppehöll sig i Reval att ansluta sig till

*Riddargatan 9. Genom främre porten ingång till pastors-
expeditionen och svenska lärummet. Huvudingången till
kyrkan genom porten med regnskydd.*

Interiör av Svenska kyrkan.

församlingen även om de alltjämt var kyrkobokförda i sina respektive hemländer — en vädjan som i allmänhet hörsammades.

Den svenska församlingen i Reval var en av de äldsta i landet. Under det svenska väldet fanns där rentav två församlingar, den ena på Domen, den andra i Nedre staden. Skilsmässan från Sverige genom händelserna 1710 samt den stora pesten gjorde som ovan nämnts att svenskarnas antal minskades till en obetydlighet. Därmed fanns det inte längre något behov av två församlingar. Svenska församlingen i den egentliga staden har under tidernas lopp haft flera lokaler. Från 1500-talet till 1716 hade svenskarna vid Stora Klostergatan en mycket vacker och rymlig kyrka, som emellertid sistnämnda år övertogs av ryssarna och blev grekisk-ortodox. 1723 förvärvade församlingen den kyrka på Riddargatan 9 som den innehade fram till överflyttningen under andra världskriget. Kyrkolokalerna blev dock först 1733 färdiga för inflyttning. Åren 1716—1733 var församlingen sålunda hemlös och höll sina gudstjänster i de tyska Nikolai- och Olaikyrkorna.

Kyrkan vid Riddargatan hade innan den kom i svenskarnas ägo varit en hospitalskyrka och under medeltiden sannolikt utgjort ett annex till ett nunnekloster. Många fann den ytterst oansenlig, ett hus "som mest liknade ett magasin" (Wilhelm Lundström). Det saknade torn och stack till det yttre inte av från de omkringliggande ålderdomliga boningshusen. Men den som gav sig tid att gå in i kyrkan blev angenämt överraskad. Den var både vacker och originell, påminde kanske mer om en klostertsal än om en vanlig kyrka, stämde till allvar. Kyrkan inrymde också åtskilliga minnen från svensktiden — modeller till svenska krigsskepp från 1600-talet, modellen till den forna svenska kyrkan i staden, Karl XII:s namnchiffer etc. Senare tillkom konung Gustaf V:s och kronprins Gustaf Adolfs namnteckningar inristade på marmortavlor. (Även ärkebiskop Nathan Söderblom besökte denna kyrka.) Svenska församlingens gudstjänstordning var den rikssvenska, i varje fall under självständighetsåren. Man använde den svenska psalmboken och sjöng de svenska koralerna — dock efter Punschels koralbok. Som bekant var hans sättning så hög att den mest lämpade sig för kvinnoröster, och männen fick söka finna en stämma åt sig. Församlingen sjöng i stämmor mer eller mindre välljudande. En vanlig söndagshögmässa samlade under 1930-talet kanske ett 50-tal personer men de större högtidsdagarna både två- och trehundra. I svenska kyrkan hölls även gudstjänster på finska, ingermanländska och lettiska. Även den estniska Betelsförsamlingen höll under vissa perioder sina församlingsmöten där. Svenska kyrkan skadades något under bombningarna våren 1943. Enligt uppgift har den inte använts för församlingsändamål efter svenskarnas överflyttning till Sverige.

Från 1919 till 1944 tjänstgjorde följande präster i den svenska församlingen: Nils Linderstam, Erik Petzäll, Harald Engström, Bernhard Lund, Hjalmar Pöhl, Karl Nilsson, Ivar Pöhl — samtliga rikssvenskar med undantag för bröderna Hjalmar och Ivar Pöhl. Den lilla församlingen kunde givetvis inte utan ekonomiskt bistånd hålla pastor, klockare och organist. Under den ryska tiden kom de räddande bidragen ur en fond för stadens lutherska församlingar, den s.k. Got-

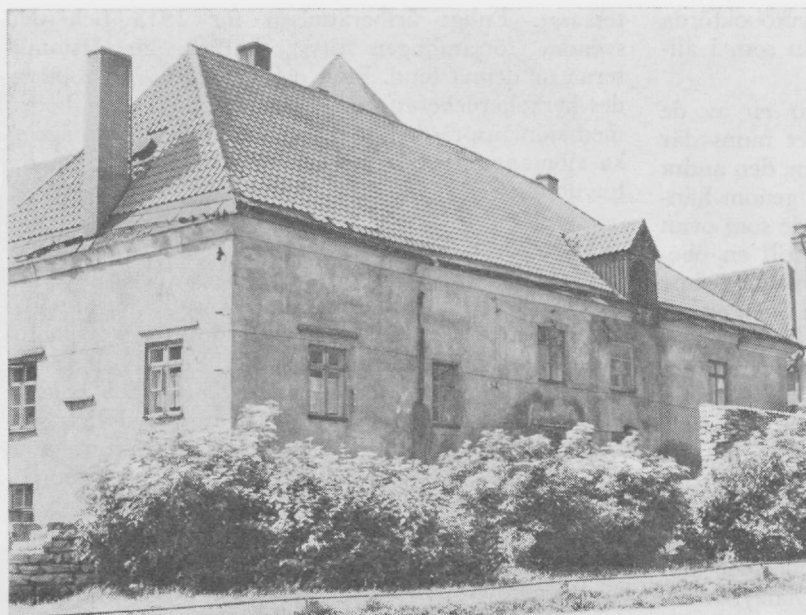
teskasse. Enligt årsberättelsen för 1913 fick flera svenska församlingen drygt hälften av årsintäkterna ur denna fond. Från och med 1919 kombinerades kyrkoherdebefattningen i S:t Mikaelsförsamlingen med sjömansprästbefattningen i Reval, och den svenska sjömansvårdsstyrelsen kom följaktligen att stå för huvuddelen av prästens avlöning.

Men församlingen stod och föll inte med prästerna. Under ett kvarts sekel spelade Hans Pöhl en dominerande roll som församlingens klockare. Många revalsvenskar kommer också ihåg hans föregångare Ambrosius. Organisttjänsten upprätthöll Vilhelm Hacker och hans son Otto, som sammanlagt tjänade den svenska kyrkan i mer än 70 år! Det var förenat med vissa svårigheter att vara organist. Trots att kyrkvaktmästaren började elda redan vid 3—4-tiden på söndagsmorgonen, måste organisten ofta under högmässan spela med handskar på händerna för att fingrarna inte skulle stelna till. Organisten var också körledare. Inrättandet av kyrkokören kan ses som en tidig manifestation av gemenskap från revalkolonins sida. Alla sångförmågor tillvaratogs, men det blev ändå svårt att besätta mansstämmorna med svenskar. Det blev därför vanligt med "lån" utifrån.

Söndagsskolan och konfirmandundervisningen var väsentliga inslag i församlingens liv och gav många nära nog de enda tillfällena att utanför hemmet höra modersmålet. Efterlängtat var söndagsskolans julfester som oftast hölls hemma hos prästen eller klockaren. För att förbättra kyrkans ekonomi och skaffa hjälp framförallt till församlingens fattiga bildade man redan 1896 den kyrkliga syföreningen, som kom att existera ända till tiden för överflyttningen. Det var betydande summor som inflöt till församlingens kassa genom basarer, lotterier och andra aktiviteter från syföreningens damernas sida. Det kan nämnas att syföreningen under sin första 25-åriga tillvaro samlade in 3 000 rubel till de fattiga och därtill några hundra rubel för kyrkans rengöring. Många av medlemmarna kom från den tyska kolonin och balttyskarnas Umsiedlung 1939/40 fick därför kännbara verkningar för föreningen. Församlingen höll sig från 1937 med ytterligare en syförening bildad på initiativ av dåvarande kyrkoherden i församlingen Karl Nilsson och hans maka. Även den anordnade fester och försäljning, där nettoinkomsten var avsedd att finansiera ett likaledes 1937 inrättat lärum, inrymt tillsammans med pastors-expeditionen i ett med kyrkan sammanbyggt annex.

Det svenska lärummet kom att flitigt nyttjas av både revalsvenskar och landsmän som befann sig på tillfälligt besök i huvudstaden. Även sjömän och svenskar från Sverige och Finland hittade vägen dit. Under sitt andra verksamhetsår hade lärummet inte mindre än 2 300 besökare. Färska tidningar och annan lektyr fanns där i tillfredsställande omfattning och lokalen kom att nyttjas även för mindre samkväm.

Det organ som hade det formella ansvaret för att församlingsarbetet bedrevs på ett ändamålsenligt sätt var kyrkorådet. Under en följd av år var Hans Pöhl dess ordförande. Efter hans död 1930 övergick ordförandeskapet till Andreas Stahl, som stod kvar på posten till uppbrottet 1944. Bland trotjänarna i kyrkorådet måste också Dagmar Pettersson nämnas, under

Annexbyggnaden till Svenska kyrkan, där bl.a. pastorsexpeditionen och lärummet var inrymda. (Fotografiet taget för några år sedan.)

Svenska läsrummets syförening vintern 1940.

en lång följd av år dess sekreterare, liksom Herman Bles, den ständige kassören. Den fasta punkten i församlingens tillvaro sedan sekelskiftet var kyrkans vaktmästare och allt i allo, Adam Heldring.

Församlinglivet tjänade i hög grad till svenskhetens bibehållande i Reval och det kan också sägas om den svenska folkskola som äntligen tillkom 1917. Ditintills hade de svenska barnen gått i tyska eller ryska skolor. Sedan slutet av 1800-talet hade nästan all undervisning skett på ryska. Tillkomsten av skolan hade också till följd att åtskilliga av den äldre generationen svenskar i Reval började ta aktivare del i församlingsarbe-

tet och i svenskhetsarbetet överhuvudtaget. Det kan väl sägas att den svenska folkskolans tillkomst inberör början till en ny era ej enbart för svenskarna i Reval utan för hela svenskbygden. Denna lilla skola, som under de två första decennierna av sin tillvaro hade 30—40 elever, var estlandssvenskarnas första 6-klassiga skola. Den öppnade dörrarna till högre skolor och en rad av dess elever kom att avlägga studentexamen och några även akademisk examen. Som skolans föreståndare fungerade i tur och ordning Hans Pöhl, Nikolaus Bles och Andreas Stahl — den sistnämnde i mer än ett och ett halvt decennium. Skolan var ju privat med

*Svenska skolan, Riddar-
gatan 3. Den bortre,
lilla porten ingång
till skolan.*

Svenska skolans lärare och elever i mitten av 1920-talet.

alla bekymmer detta innebar för ekonomi, lokaler etc. Som lärare tjänstgjorde vidare församlingens präster och några energiska lärarinnor — Ester Nyman, Edit Kristola, Selma Myllylä, Gundel Stahl, Edith Westersten — alla utom den sistnämnda finlandssvenskor.

Under största delen av sin tillvaro var svenska folkskolan i Reval förlagd till Riddargatan 3 — en grannfastighet till svenska kyrkan. Estniska folkskolans lokaler på Nygatan användes då Riddargatans lokaler måste renoveras. Kyrkobyggnaden vid Riddargatan 9 föreföll anspråkslös men vad skall då sägas om skolbyggnaden vid Riddargatan 3? I skuggan av den stora Nikolaikyrkan låg en mycket ålderdomlig byggnad, säkert flera hundra år gammal, sned och oregelbunden, med små fönster och i detta hus fanns svenska skolan. Därinne var emellertid vackert, ljus och trivsamt. Skolans två rum blev jämte kyrkan revalsvenskarnas viktigaste samlingslokal. Kyrkoråd och olika styrelser höll här sina sammanträden, här hölls sångövningar, samkväm och mindre fester. Skolans adress var också Kustbons officiella adress, liksom Svenska Odlingens Vänners. Den gamla skröpliga byggnaden föll för bomber våren 1944.

Revalsvenskarnas ambition räckte emellertid till åtskilliga andra s.k. kulturella aktiviteter än församlingsarbete och insatser för den omhuldade privatskolan. Här kan endast ges en antydning om denna mångskiftande verksamhet.

Sedan 1909 fanns Svenska Odlingens Vänners centralstyrelse i Reval. Åtskilliga revalsvenskar kom att spela en central roll i föreningens verksamhet. Den kulturella stiltje som kom att råda under krigstiden var över så snart förhållandena någorlunda normaliserades. Från och med 1919—1920 var S.O.V. ett begrepp i de mest skilda sammanhang i Reval: seriösa föredrag hölls i dess regi, bl.a. av de svenska Dorpatprofessorerna och lärarna från Birkas och av tillfälliga rikssvenska och finlandssvenska gäster. Särskilt uppskattat blev Kristoffer Hoas' besök 1922. Ingen representant för de utvandrade Dagösvenskarna hade dittills besökt Reval. Under vinterhalvåret samlades svenskarna två gånger i månaden till s.k. teafton och roade sig då med sång och musik, deklamation, gymnastikuppsvisningar m.m.

S.O.V.'s ungdomscirkel, som startade i början av 1920-talet, var livaktig och initiativrik. En fastare organisation fick cirkeln 1928 då den konstituerades som en föreningens ungdomsavdelning under namnet Enighet. Ungdomsavdelningen propagerade bl.a. för bygdedräkter och en bygdekulturens renässans. Den föregick själv med gott exempel då den bildade ett folkdanslag, vars framträdanden utgjorde ett alltid lika uppskattat inslag vid föreningens fester. Under Svenska Odlingens Vänners beskydd stod också damklubben

Framåt. Dess syfte var bl.a. att verka för förskönandet av hemförsamlingens kyrka och att hjälpa församlingens fattiga.

Mellan åren 1917—1935 hade estlandssvenskarna också en politisk organisation, Svenska Folkförbundet. Även den hade sin centralstyrelse i Reval, och eftersom

Lektor Hans Pöhl — den centrala gestalten i revalsvenskarnas förenings- och församlingsliv — på promenad i Katriendal.

den hade ungefär samma personuppsättning som S.O.V. kom många av arrangemangen på det sällskapliga och kulturella området att ske i denna organisations namn. En av de många välgörenhetsfesterna till förmån för svenska skolan hölls redan i december 1917 och gav en nettoinkomst på inte mindre än 1 217 rubel. Men så bjöds publiken också på ett omväxlande program: deklamation, solosång, teater, piano-solo, auktion, ringlekar och allmän dans. Någon gång kunde även svenska beskickningen ta initiativet till en välgörenhetskonsert. När revalsvenskarna anordnade fester för S.O.V.'s och Svenska Folkförbundets allmänna verksamhet kom de därmed också att understödja det estlandssvenska kulturella och politiska arbetet i stort.

Även sjömansmissionen måste nämnas i detta sammanhang. Den hade startat redan 1891 men fick först under 1920-talet ett ändamålsenligt hus till sitt förfogande. Sjömansmissionen hade under en lång följd av år hängivna medarbetare i makarna Hans och Lydia Pöhl. Det arbete som utfördes på fältet och i sjömanshemmet kom i många avseenden svenskarna till godo, tillfälliga besökare såväl som den stationära svenska befolkningen. Särskilt under 1920-talet, det årtionde då Hans Pöhl befann sig på toppen av sitt kunnande och sin prestationsförmåga, kom sjömansmissionen att stå i centrum för olika aktiviteter inom den svenska kolonin.

*Estonia-teatern och
det nya salutorget.*

Bland föreningar och klubbar som i viss mån intog en särställning var Svenska klubben, särskilt aktiv under början av 1920-talet. Dess lokaler på Bredgatan kom att nyttjas av olika estlandssvenska organisationer, men själva klubben bestod så gott som uteslutande av rikssvenskar. Estnisk-Svenska Föreningen i Reval var närmast en officiös sammanslutning som grundades 1929 av de framstående estniska politikerna Jaan Tõnisson, Mihkel Martna och Ants Piip. Jaan Tõnisson stod kvar som ordförande under hela 30-talet. Denna förenings betydelse för befrämjandet av goda kulturella relationer mellan Sverige och Estland bör inte underskattas. Även revalsvenskar var med i dess styrelse. Under några år anordnade Estnisk-Svenska Föreningen exempelvis också sammankomster med anledning av Svenska flaggens dag. — I slutet av självständighetstiden (1939) startades också en estnisk-svensk klubb i Reval, vars ordförande blev direktören J. Kiiwet från bildningsministeriet. Även i denna styrelse kom några estlandssvenskar med. Klubbens syfte var att sammanföra ester och svenskar och att verka för ett kulturellt utbyte mellan Sverige och Estland. Organisatoriskt var den sammankopplad med estniska folkhögskolan i Reval, där även kurser i svenska språket anordnades.

Många föreningar och olika aktiviteter kräver lämpliga lokaler, men sådana saknades i hög grad för revalsvenskarna. Orsaken var givetvis att det helt enkelt inte fanns några ekonomiska resurser. I mindre sammanhang fick det duga med svenska kyrkans och folkskolans lokaler, för större fester måste man hyra in sig hos andra: Schwarzenhäupterkeller, Jägarklubben, Svenska klubben, Lettiska klubben, "Bjalik" på Bredgatan, stadsmissionen, kommersskolan är några av de ställen som skymtar i annonserna. Gärna skulle man också ha velat erbjuda församlingspräst och klockare tjänstebostäder eller åtminstone ett lämpligt utrymme för pastorexpeditionen. Det fattades inte tomtut-

rymme på den egna fastigheten Riddargatan 9. Lokalbristen påstods ofta utgöra ett verksamt hinder för en meningsfull kulturell aktivitet — något som motsäges av det faktum att oerhört mycket uträttades. Revalsvenskarna var alltså inte utan anledning avundsjuka på sina bättre lottade minoritetsgrannar tyskar, ryssar och judar, som tack vare en gedigen ekonomi också förfogade över förstklassiga samlingslokaler.

Man frågar sig osökt hur de personella resurserna kunde räcka till så många föreningar och klubbar? Kolonin omfattade ju 500—600 själar, av vilka de flesta dessutom hade sin civila sysselsättning att tänka på och många rentav måste kämpa för brödfödan. Svaret kan inte bli mer än ett. Bland revalsvenskarna fanns många offervilliga personer som försakade sin fritid och gjorde ekonomiska uppoffringar i det gemensamma intresse. Några lyser alldeles särskilt genom sina insatser. Till dessa hör konsul Carl Erik Gahlnbäck, stiftare av S.O.V., styrelse- och hedersledamot av denna förening, medlem i kyrkorådet m. m. Konsul Gahlnbäcks donationer till det estlandssvenska kulturarbetet och i synnerhet hans gåvor in natura till skolorna blev med tiden en institution. En annan av Estlands ledande industrimän som betytt mycket för svenskarna i Estland och i Reval i synnerhet var direktör Oscar Ingman. Även han var en av S.O.V.'s grundare, ordförande i föreningen efter kyrkoherde Gustafsson och senare föreningens hedersordförande. Oscar Ingman donerade i olika sammanhang betydande belopp till S.O.V. och dess skötebarn, svenska skolan i Reval, därmed avvärijande mången kritisk situation. Direktör Ingmans stora intresse för svenskhetsarbetet i Estland delades i hög grad av hans familj. En särställning intar vidare direktör Georg von Francken, som i 25 år var chef i Russisch-Baltischer Bergungs Verein och genom sin verksamhet där kom i kontakt med det sjöfarande estlandssvenska folket. Hans omfattande personkännedom gjorde att han

"Alla svensköarna med moder Svea och Eesti", i mitten fyrbåkarna Odinsholm och Nargön — tablå komponerad av Rosa Pettersson. (Lägg märke till S.O.V.:s flagga i gult och blått med estniska flaggan infälld.)

kunde understödja där hjälp bäst behövdes. För sina insatser i S.O.V. och Svenska Folkförbundet utsågs även direktör von Francken till hedersordförande i Svenska Odlingens Vänner.

Det finns naturligtvis en rad andra som borde nämnas, personer som på olika sätt bidragit till att befrämja församlings- och föreningsverksamheten bland Revals svenskar. Låt oss endast nämna några och främst bland dem Hans Pöhl. Det fanns väl knappt någon post av betydelse som han inte innehade under sina ca tre årtionden i Reval. Inom församlingen var han klockare och ordförande i kyrkorådet, i svenska skolan föreståndare och lärare, i Svenska Odlingens Vänner och i Svenska Folkförbundet ordförande, under de första åren av Kustbons tillvaro dess utgivare och sedan 1903 medutgivare av Almanack för estlandssvenskarna. Från slutet av 1918 och några månader in på 1919 var Hans Pöhl vidare ledamot av den estniska temporära regeringen med titeln svensk folkminister, och han var svenskarnas representant i den konstituerande församlingen och i riksdagen under ett par perioder på 1920-talet. Till detta kom att han också som framgång var föreståndare för sjömansmissionen i Reval och gymnasielärare. Det torde härmed utan vidare stå klart att Hans Pöhl var centralgestalten i den svenska kolonin i Reval under 1910- och 20-talen.

Bland "våra egna" relativt sent inflyttade revalsvenskar måste också Nikolaus Blee nämnas i detta sammanhang. Skolföreståndare och lärare, svensk folksekreterare vid bildningsministeriet ända till självständighetstidens slut, ordförande i S.O.V. och i Svenska Folkförbundet, redaktör för Kustbon m.m. — en man som på ett naturligt och representativt sätt förmedlade svenskt och estniskt i Estlands huvudstad. Även Mattias Westerblom kom att inneha de få topposter som stod en estlandssvensk till buds: riksdagsman, ordförande i S.O.V., redaktör för Kustbon, styrelseleda-

mot i en rad föreningar. Mattias Westerbloms ställning som direktör i det svenskägda Estländska Oljeskifferkonsortiet måste också ha bidragit till att kontakter skapades mellan den svenska revalkolonin och rikssvenska affärs- och kulturkretsar.

Att under en lång följd av år vara skolföreståndare för svenska skolan i Reval, ordförande i kyrkorådet och därtill redaktör för Kustbon var ingen sinekur och dessutom ganska otacksamt. Andreas Stahl lyckades förena dessa poster utan att låta sig nedbrytas i den ständiga kampen med dålig ekonomi och stundom oförstående högre myndigheter. Han hade därtill ytterligare en besvärlig uppgift som sekreterare i S.O.V.:s centralstyrelse. I personkavalkaden måste också Anders Lindquist upptas. I många år var han kassör i S.O.V. och visste mer än någon annan vilka svårigheter denna estlandssvenskarnas kulturförening brottades med. Han var också i övrigt aktiv inom förenings- och församlingslivet i Reval trots betungande förvärvsarbete som högre officer.

Några av de inom församlingsarbetet mest verk-samma har redan omnämnts. Här bör väl ytterligare nämnas familjen Grönholm, gamle klockarens änka fru Amanda Ambrosius och hennes syster fröken Alma Hägersten — båda stockholmskor —, Leander Berg, Karl Berg, familjerna Boman, Grönberg och Markus.

Alla dessa nämnda och många icke nämnda i all ära. Vad skulle revalsvenskarna ha gjort utan sina festkommittéer och kunniga och villiga aktriser? Här kommer vi in på ett område som definitivt styrdes och behärskades av svenska kolonins många duktiga damer. Dagmar Pettersson var ej enbart den seriösa sekreteraren i kyrkorådet, revisor i S.O.V., bibliotekarie m.m. — i alla festliga sammanhang var hon självskriften. Hon sjöng, spexade och instruerade och bidrog så till att täta de många gapande hålen i församlingens och skolans ekonomi. System Rosa Pettersson var också en aktiv organisatör och underhållare. Många f.d.

Damer tillhörande S.O.V.'s festkommitté i Reval hösten 1920. Sittande från vänster: Dagmar Pettersson, Frida Hallberg (-Lindquist), Olga Hallberg, Hildur von Britzke (-Etholén), Rosa Pettersson. Stående: Hildegard Tallberg, Ester Nyman, Margot Holm (-Kask).

revalungdomar torde med glädje erinra sig Rosa Pettersson som den energiska folkdansledaren i Enighet.

Det fanns fler talanger. 1916 hade Hildur von Britzke (-Etholén) anlänt från Riga (hon var dock från Sverige) och i henne fann alla festarrangörer en förträfflig kraft. Hon föreföll outtröttlig i förenings-sammanhang och ägde enligt samstämda vittnesmål "goda dramatiska anlag". Ungefär samtidigt kom Ester Nyman från Finland för att bli svenska skolans första lärarinna. Även hon blev en stor tillgång i många sammanhang. I festkommittéer och som medverkande återfinnes också ofta systrarna Frida och Olga Hallberg, Alice Lindquist, Alma Ingman, Ingeborg Etholén, Rosette Beipmann, något senare Helga Blees och många andra. Bland skolans lärarinnor kom Ester Nymans plats snart att intas av Gundel Björkvall (-Stahl) — livlig, glad och musikalisk. Sedan finns en lång rad duktiga damer utan vilkas flit och påhittighet kassörerna i de olika föreningarna skulle ha haft det betydligt besvärligare.

Reval blev aldrig under modern tid en stad för svenskar. Det svenska inflytandet från medeltid och stormaktstid märktes knappt i kulturlivet — möjligen med undantag för en eller annan speciell glosa. Några byggnadsminnesmärken och befästningsanläggningar var allt som påminde om den svenska tiden. Reval var ända till 1920-talet en balttysk stad, där även rysarna, trots mer än tvåhundraårigt maktinnehav, ej lyckades rubba den tyska dominansen. Men den lilla svenska kolonin i Reval levde dock ett självständigt liv ända fram till 1944.

Vad är det revalsvensken efter ett kvartssekel helst dröjer vid när han sorterar sina minnen? Kanske vid åren efter självständighetsförklaringen med deras speciella stämning av hopp och glädje inför framtiden. Många revalbor tänker säkert med vemod på det goda kamratskapet, offerviljan och självförgätnheten, då alla var engagerade för kolonin. Och kanske på den

speciella typ av personlighetsklyvning som drabbade revalsvensken. På dagen bakom en boddisk, på kontoret eller som anställd i någon högre ståndsfamilj, på fritiden kulturarbetare med ambitioner att roa, att lära sig, att bidra till den gemensamma välfärden.

Men kanhända de mörka momenten kommer upp i medvetandet. Den till synes hopplösa kampen mot den främmande kulturens landvinningar, beforderade bl.a. genom de nya nationalitetsbestämmelserna under 1930-talet, som tvingade barn födda i blandäktenskap att besöka estniska skolor. Svenska skolan hade plötsligt lidit brist på elever sedan svenska staten sent omsider inträtt som den ekonomiska garanten! Och hur dystert hade det inte känts när stöttepelare i olika föreningar flyttade till Tyskland, Sverige eller Finland eller helt enkelt tillbaka till den svenska landsbygden.

Säkert dominerar de ljusa tankarna. Situationen var inte alltigenom mörk i slutet av 1930-talet. Svenska församlingen minskade till exempel inte. Ständigt kom nya förstärkningar från de olika estlandssvenska bygderna. En del ungdomar som fått utbildning i Svenska gymnasiet i Hapsal eller annan högre utbildning upptäckte att huvudstaden kunde erbjuda dem försörjning. De utgjorde ett tillskott som det svenska församlings- och föreningslivet väl behövde. Bättre estniska språkkunskaper blev också anledningen till att fler ungdomar än tidigare flyttade till Reval från Nuckö och Rickul. Till och med antalet ormsöflickor i staden blev större under åren 1938—40. Den ökade resandeströmmen från Sverige och Finland skulle sannolikt, om inte katastrofens år kommit, ha berett många svenskar utkomstmöjligheter i de typiska turistyrkena. Sedan reguljär bussförbindelse inrättats mellan Reval och Rickul föreföll Reval ligga nästan lika nära svenskbygden som Hapsal. Kontakterna mellan dem som flyttat till staden och dem som fanns kvar i bygden blev livligare. Det förefaller sannolikt att den tilltagande nationalitetskänslan hos många estlandssvenskar, förbätt-

Pikk Jalg (Langer Domberg), en av de få uppgångarna till Domberget.

rade kommunikationer och ökade kontakter med den nordiska omvärlden skulle ha kunnat hejda avnationaliseringen i Reval och inleda en stabilare period för svenskheten där.

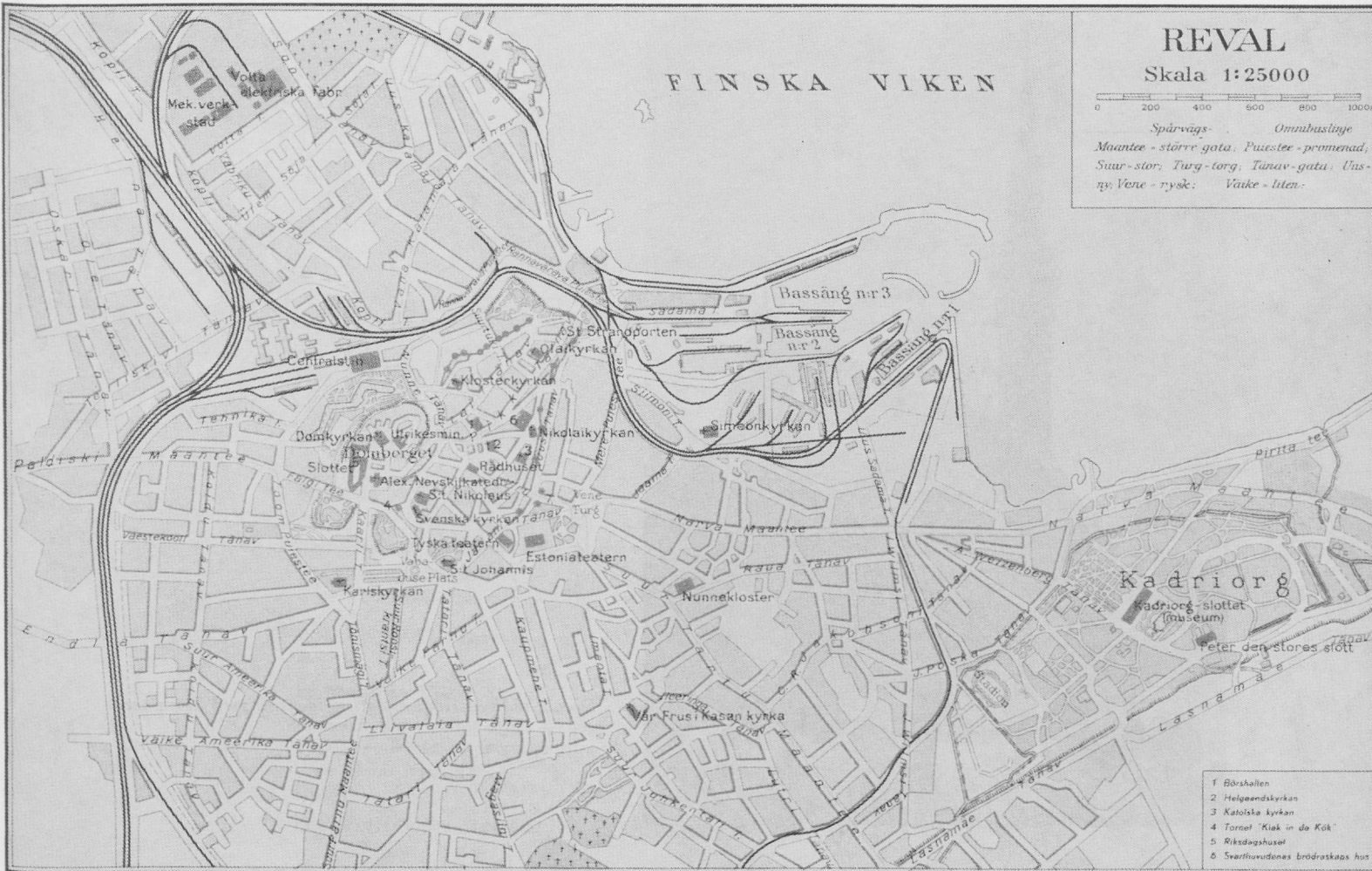
Men frågan är väl om revalsvensken nu i sin ensamhet i Stockholm eller någon annanstans alls sysselsätter sina tankar med hypotetiska frågor angående den svenska revalkolonins framtid. Måhända är Reval-Tallinn för honom i stället rätt och slätt hemstaden, som väcker till livs romantiska minnen från soliga sommardagar eller vintriga skidutflykter till stadens omgivning. Låt oss avsluta återblicken med en rundvandring i den gamla charmfulla Hansastaden en sommarsöndag.

Vi går från Svenska kyrkan i riktning mot Rådhuset, passerar Nikolaikyran, en mycket märklig kyrka med berömd inredning, fortsätter en bit längs Rataskaevu och viker sedan av till vänster. Nu står vi vid porten till Pikk Jalg (Langer Domberg), en av de få uppgångarna till det mäktiga Domberget, under tidig medeltid den enda uppgången. Slottet tål ju alltid att beskådas, likaså Långa Herman. Men domkyrkan i närheten drar nog mera. Tornet i barockstil, som tillkommit långt efter den övriga kyrkobyggnaden är en ledfynd för hela Domberget. Kyrkan har ett praktfullt inre och utgör vilostad för en rad höga personer, även svenskar. Runt kyrkan grupperar sig förnämna patricierhus. Varje hus, varje gårdsplan har ett intressant förflutet och utgör en kulturhistorisk märklighet.

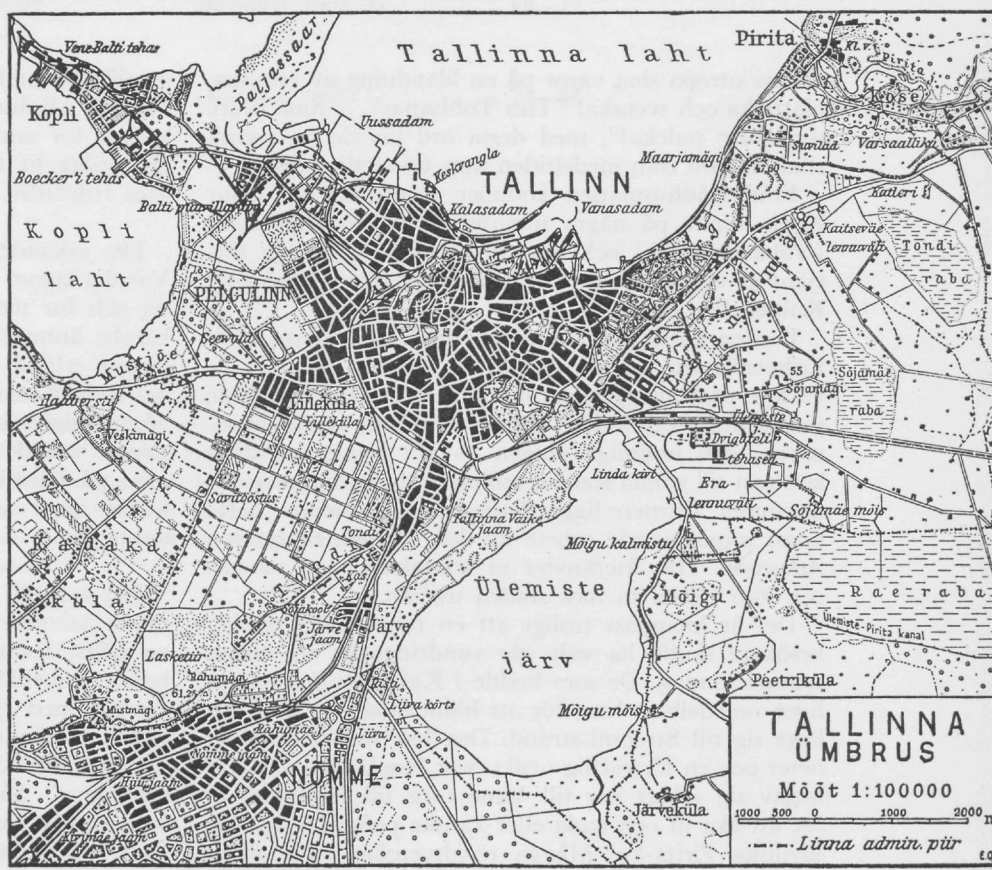
En revalsvensk besöker inte Domen främst för att betrakta märkliga byggnader. Han gör sin mödosamma vandring upp till klinten för att se på utsikten från västra branten. Hela Nedre staden ligger här plötsligt under en! Den gamla medeltidsbebyggelsen ser här uppifrån ut att bestå av pepparkakshus och gatorna går i snäva kringelikrokar som i sagans tecknade städer. Och nu fångas blicken av det blånande havet. Milsvitt ut över Östersjön spanar man om vädret är vackert.

Nedstigningen från Domberget sker lämpligen via Patkülls trappa. Genom de välansade parkanläggningarna kommer vi plötsligt till centralstationen och är snart ute på Tornens fält (Tornide väljak). Här finns den unika gamla ringmuren. Visby i alla ära men... Vad heter nu de många tornen? Nunnatorn, Saunatorn, Kuldjala torn, Kloostritagune torn — längre går det inte.

Raskt nu in genom Stora Strandporten — en av Nedre stadens sex inkörsportar. Där står Tjocka Margareta, rundtornet som har en diameter på 24 meter. In till Rådhusplatsen kommer man via Bredgatan eller Långgatan. Båda är kantade med sevärda hus. Men först en titt upp i höjden på OIaikyrcans 124 meter höga torn. Vi är nu i centrum av den medeltida svenska bebyggelsen. Väljer vi Långgatan passerar vi snart bl.a. Stora gillet (Börshuset) och inte långt därifrån Das Schwarzenhäupterhaus och OIaigillet. På Rådhusplatsen, det gamla torget, kan man stanna och meditera. Tycka sig höra de gamla svenska bodkrä-

Övre kartan avser förhållandena före andra världskriget. Publiceras med benäget tillstånd av Förlags-huset Norden AB, Malmö. (Svensk uppslagsbok, 2:a uppl., bd 23.)

Översiktskartan Tallinna ümbrus (Revals omgivningar) ur samlings-verket Meie maa I, Eesti Kirjanike Kooperatiiv, Lund.

Revals rådhus. Rådhusplatsen identisk med Stora torget — äldre tiders handelscentrum.

marna utropa sina varor på en blandning av estniska, plattyska och svenska! ”Thu Tohisapas! . . . Sinä suure wanckure pulcka!”, med dessa ord läxade en svensk stadsmadam från medeltiden upp sin olydige dräng.

Från Rådhusplatsen kommer vandraren via Suur Karja tänav på några minuter ut till Frihetsplatsen (Vabadusväljak) och har nu verkligen gjort sig förtjänt av ett glas te med citron eller hallonsylt på kafé Kultas eller Harju.

Färden fortsättes lämpligen med spårvagnen från Frihetsplatsen ut till Kadriorg (Katrinendal). De vackra parkanläggningarna därute, det nyrenoverade presidentslottet, kejsar Peters lustslott, springbrunnarna, den lummiga skogen — allt bjuder en djup kontrast till gamla stadens kullerstensbelagda gator och dammoln. Därnere ligger Russalka-monumentet, detta högst imponerande arbete av den estniska skulptören Adamson. Här återknyter vi kontakten med vattnet och kan blicka in mot staden utifrån.

Det är knappast troligt att en revalbo och kyrkosökare skulle ha valt vår vandringsväg en vacker sommarsöndag. De som bodde i Kalamaja for antagligen omedelbart hem för att hämta badattiraljer och bege sig till Stroomi strand. Den har fina badmöjligheter och en förträfflig utsikt över Kopli-viken. Andra begav sig säkert ner till Vene turg till Pirita-bussen för att åka ut och bada eller kanske paddla längs den idylliska Pirita-ån. Många revalsvenskar åkte säkert

ut till församlingens vackra och fridfulla kyrkogård, Fridhof (Rahumägi). Och de som aldrig var med i kyrkan for sannolikt redan på morgonen eller kanske på lördag ut till Klooga eller Vääna-Jõesuu för att idka friluftsliv. Några kanske for hem till Nargö!

Det saknades inte söndagsnöjen på vintern heller. Var det lagom kallt och snöföre tog man skidorna med sig och for med tåget ut till Tondi eller Järve eller kanske ännu längre bort. Revals omedelbara omgivningar erbjöd den bästa tänkbara skidterräng, lagom svåra backar runt Tondi krigsskola eller uppe på Mustamägi och platt terräng längs Ülemiste. Och vem minns inte de internationellt berömda isjaktstävlingarna på Ülemiste-sjön — de erbjöd en syn fullt jämförbar med sommarens segelregattor ute i Revalbukten.

Låt oss till sist bara konstatera att Reval inte är något Atlantis som har sjunkit i havet utan att det är en högst levande stad som trots krigets härjningar lyckats bibehålla sin säregna charm. ”Det är något särskilt med ljuset över denna stad, havet ger här luften ett ännu starkare pärlmorskimmer än i Helsingfors. Reval är . . . till väsentliga delar ljus och arkitektur”. Så beskrivs staden av en entusiastisk finlandssvensk som för några år sedan besökte Reval. Och vi instämmer gärna i hans karakteristik.

Falkko

En Ormsöflickas minnen

20 skiss från Runö

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	II
Nargö av <i>Erik Schmidt</i>	(Kustbon 1965:1) ..... 1—4
Rågöarna av <i>Elfrida Rosman</i>	(Kustbon 1965:2) ..... 5—12
Drömmen om Backbrink by, Korkis och Vippal av <i>Alexander Samberg</i>	(Kustbon 1965:3) ..... 13—20
Rickul av <i>Edvin Lagman</i>	(Kustbon 1965:4) ..... 21—28
På Nuckö av <i>Viktor Aman</i>	(Kustbon 1966:2) ..... 29—40
Hapsal — Svenskbygdens centrum av <i>Elmar Nyman</i>	(Kustbon 1966:4) ..... 41—52
Ormsö av <i>Anders Stenholm</i>	(Kustbon 1967:1) ..... 53—68
Pa Run av <i>Thomas Lorentz</i>	(Kustbon 1967:3) ..... 69—72
Reval och dess svenskar av <i>Elmar Nyman</i>	(Kustbon 1968:1) ..... 73—88

Som framgår av ovanstående innehållsförteckning har uppsatserna inluttit i tidskriften Kustbon ärg. 1965—68. Serien Bygdens ansikte har sålunda haft samma redaktion som Kustbon, dvs. resp. *Edvin Lagman*, *Viktor Aman*, *Elmar Nyman*.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11

Förord
 Inledning
 1. Begreppet Odling
 2. Odlingens Historik
 3. Odlingens Utövning
 4. Odlingens Utvärdering
 5. Odlingens Utvärdering
 6. Odlingens Utvärdering
 7. Odlingens Utvärdering
 8. Odlingens Utvärdering
 9. Odlingens Utvärdering
 10. Odlingens Utvärdering
 11. Odlingens Utvärdering
 12. Odlingens Utvärdering
 13. Odlingens Utvärdering
 14. Odlingens Utvärdering
 15. Odlingens Utvärdering

1. Begreppet Odling
 2. Odlingens Historik
 3. Odlingens Utövning
 4. Odlingens Utvärdering
 5. Odlingens Utvärdering
 6. Odlingens Utvärdering
 7. Odlingens Utvärdering
 8. Odlingens Utvärdering
 9. Odlingens Utvärdering
 10. Odlingens Utvärdering
 11. Odlingens Utvärdering
 12. Odlingens Utvärdering
 13. Odlingens Utvärdering
 14. Odlingens Utvärdering
 15. Odlingens Utvärdering
 16. Odlingens Utvärdering
 17. Odlingens Utvärdering
 18. Odlingens Utvärdering
 19. Odlingens Utvärdering
 20. Odlingens Utvärdering

Talkko

en skiss från Runö

Mörkret stod som en svart mur omkring mig när jag vaknade. Klockan slog tre. Det är ju mitt i natten, varför vaknar jag? tänkte jag sömndrucken och misslynt. Men ett sådant tissel och tassel av mjuka skor och dämpade röster och så det underliga, ihärdiga surret, som om en jättekatt satt i ett hörn av rummet och spann. Å det är ju spintalkko i dag! Fort ur sängen och klä på dig!

När jag kom ut i spinnstugan, var klockan halv fyra och arbetet redan i full gång. Tjugu spinnrockar surrade och snurrade i väldig fart, trampade av kvinnor i högtidsdräkt, rosiga dukar, vita ärmor och brokiga, randiga livstycken medan de bländvita "knipplo's" (mössor) breda spets inramade deras friska vackra ansikten. Och från lintottarna tråda skåktorna till dans. Jag måste ut och hälsa på "bockarna".

Jag kommer just lagom att få åka på deras vedkälke till rökpörtet, där elden flammar mitt på golvet under två jättegrytor, som hänger i järnkätting från taket.

Där ute härskar vinternatten. Träden stå stilla med grenarna klädda av rimfrost, som gnistrar likt sprött glas. Långt fjärran i det klara blå flämta några små stjärnor. Mellan dem flyta som fåglar på utbredda vingar några ljusa moln, vars nedre kant silverfärgas av strålarna från månen, som ligger stor och rund och blank i ett hav av opalfärgad klarhet, som är så hög och fri, att man får lust att flyga långt, långt in i den. Snön knarrar inne i mastträdsskogen.

Efter frukosten, som ätes kl. 8, går hemfolket var och en till sitt värv, och spinnerockmor till sitt. Middag ätes halv tolv, det är kött och potatis och "klimpske", en nationalrätt av mjöl och potatis.

Efter middagen härvlas linet också. Och med mycket krus övertalas en av de äldre kvinnorna att "glamm jutto", dvs. berätta sagor. Så sjunges det fast skåktorna avbryta ibland genom häftiga hostanfall. På e.m. ätes mellanmål, som består av salt rå flundra, sur mjölk och bröd. Allt, som runöborna förtära, är i allmänhet bittert, surt, salt eller också rått. Rå fisk är daglig mat.

Ute i rökpörtet hålla kockarna på att skala potatis, hugga sönder kött och koka rokka (välling). I eldens flackande dagrar och skuggor röra sig kvinnorna i sina bländvita fårskinnspålsar och korta, veckade vida kjolar och klacklösa skor fram och tillbaka. En står alltid och rör i vällinggrytan med en meterlång slev utan att bekymra sig om den kvävande röken, som får leta sig väg ut bäst den kan. En "europé" kan inte länge vistas i denna rök, utan att den åsamkar honom hosta och strömmande tårar.

Efter kvällsmaten arbetas ännu en stund tills aftonbön läses och aftonpsalmen sjunges ljudligt av starka och klangsköna röster. Sedan tacka kvinnorna så mycket för mat, fast de hela dagen arbetat för ingen annan lön, säga god natt och troppa i väg hem, följda av sina respektive män, som kommit för att bära deras spinnrockar. Hundarnas skall dör bort i natten, och så har ännu en dag gått till ända.

Lavendel

(Kustbon 1919: 30)

En Ormsöflickas minnen

så lyder titeln på Katarina Hammermans nyligen utgivna minnesanteckningar. Folkskolläraren Johan Hammermans dotter har många intressanta episoder att förtälja från sin barndom och sina uppväxtår i Kärrslätt på Ormsö. "Av alla mina vackra barndomsminnen är det dyrbaraste gudsförtrostan", säger hon. Bönemöten, väckelser, söndagsskolundervisning blir därför väsentliga inslag i minnena. Hennes skildring understryker ytterligare hur avgörande Thoréns inflytande blev på hans lärjungar — Johan Hammerman var ju en av Thoréns "kära gossar" från Paschlepseminariet.

Vi återfinner i memoarerna också den nästan magiska vördnad som de flesta estlandssvenskar hyste för Sverige och allt svenskt. Att få komma till Sverige var nästan att redan här på jorden få utdelning av det himmelska livet. Tack vare Joel Nymans förmedling och Anders Zorns frikostighet blev Katarina Hammerman frielev på Mora folkhögskola. Här fick hon inte bara lära sig mycket nytt, hon fick också träffa de präktiga Zorns både i skolan och privat. Ett minne för livet blev firandet av Anders Zorns 60-årsdag. Bland alla de fina gästerna var även målarprinsen Eugen, som nedlät sig till ett samtal med den förtjusta eleven från Ormsö. Kunskaperna från Mora kom väl till pass för Katarina Hammerman. Hembyns flickor anmälde sig omedelbart till en vävkurs och "efter ett par år vävdes det och fanns rosengångstäckan i alla hem på Ormsö"!

Den unga Katarina hade planer på vidareutbildning i Sverige, men så kom ett viktigt brev från Hans Pöhl med vädjan om att hon skulle ta sig an de svenska skolbarnen i Vichterpal. Och vem skulle kunna motstå denna vädjan! Sverige fick vänta och vidareutbildningen fick i stället ske på olika kurser i hemlandet. Vichterpal, Korkis och hemön Ormsö fick i två årtionden tillgodogöra sig hennes pedagogiska insatser.

Och nu sitter Katarina Hammerman som pensionär på Väddö med många rika minnen och vill skänka oss en stunds avkoppling genom att föra oss till en tid som visserligen inte ligger mer än några årtionden tillbaka — men som förefaller oss ack så annorlunda! Memoarboken är tryckt i Uppsala 1967 och omfattar 114 textsidor med 14 illustrationer. Priset är 15 kronor och boken distribueras genom Seelig & Co.

E. N.

Upprop

Midsommardagen 1918 konfirmerades i Ormsö kyrka av kyrkoherde Malm 46 flickor födda åren 1900—1901. En del av dessa vill nu fira femtioårsminnet av konfirmationen. Vi skulle gemensamt bevista högmässan i Kungsholms kyrka, där kyrkoherden välvilligt lovat att uppmärksamma jubileet. Efter gudstjänsten är alla mycket välkomna till undertecknad för gemensam samvaro. Intresserade bedes vänligen anmäla sig antingen per telefon 08/50 09 20 (efter kl 18) eller skriftligen under adress Bergsgatan 23, Stockholm K.

*Birgitta R Emmelman f. Massalin,
från Sviby Masas.*

Aleksander Viksten

jordfäst

Den 9 dec. 1967 jordfästes i Pålsjö kapell i Hälsingborg f.d. lantbrukaren Aleksander Viksten, f. 18 dec. 1883 i Nuckö församling, Estland. Den bortgångne kom 1960 från Ryssland till sina söner i Sverige.

Vid samlingen i kapellet spelade musikdirektör Birger Kronholm sorgemusik av Chopin på orgel. Psalmerna 377 och 331 i svenska psalmboken sjöngs såväl på svenska som på estniska och inramade jordfästningen. Officiant var komminister John Lindström, Enskede, som i sitt griftetal utgick från bibelordet: "Jesus sade: Jag är uppståndelsen och livet. Den som tror på mig, han skall leva, om han än dör."

De anhörigas sista tack framfördes av sonen Aksel Vaigur, som talade om lyckliga barndomsminnen från föräldrahemmet men också om föräldrarnas lidanden i Sibirien, där modern fick sluta sina dagar. Då kistan bars ut till graven spelades Pilgrimskören av Tannhäuser.

Efter sorgehögtiden i kapellet hölls en minnesstund på pensionat Wingården, där bl.a. ordföranden i Estniska föreningen i Hälsingborg, Herman Öödik, och Arnold Reindorf talade.

Födda

Petra Viktoria Helene den 29 januari 1968. Dotter till Marianne, f. Pettersson, och Einar Blomberg, Upplands-Väsby.

Döda

Fru Elvine Ekman, född Ahlberg den 23 okt. 1925 på Ormsö, avled den 2 febr. 1968 i Stallarholmen.

Fru Maria Murman, född Grönman den 30 aug. 1885 på Ormsö, avled den 9 febr. 1968 i Norrtälje.

Alexander Pella, född den 23 okt. 1903 i Korkis, avled den 6 dec. 1967 i Kumla.

Fröken Gertrud Rosenblad, född den 8 mars 1877 på Ormsö, avled den 29 jan. 1968 i Stockholm.

Felix Rudolf Saarnak, född den 2 sept. 1889 i Hapsal, avled den 2 dec. 1967 i Stockholm.

August Seeliks, född den 4 juli 1911 på Nuckö, avled den 10 nov. 1967 i Eskilstuna.

Hans Svärd, född den 2 juni 1893 på Ormsö, avled den 4 febr. 1968 i Stockholm.

Johannes Söderholm, född den 17 jan. 1892 på Nuckö, avled den 22 nov. 1967 i Stockholm.

Fru Erna Vesterholm, född Blees den 14 mars 1908 på Nuckö, avled i Uppsala.

Aleksander Viksten, född den 18 dec. 1883 på Nuckö, avled den 29 nov. 1967 i Hälsingborg.

Tomas Sjöström, född den 14 april 1893 på Ormsö, avled den 11 mars 1968 på Kustbohemmet, Ramsö.

Vår käre Far
Morfar och Farfar

Kristoff Greisman

*13/10 1886

har i dag lugnt och stilla insomnat i tron på sin Frälsare. Sörjd och saknad av oss, syster, övrig släkt och vänner.

Kumla den 18 febr. 1968

Lennart
Axelina och Olle
Valentin och Linda
Barnbarn
Barnbarnsbarn

När mor gick bort, så ensam blev
Din strid.
Nu lilla Far, har även Du fått
frid.
Sov våra kära två, som trofast
delat öden
I gravens ro förenade i döden.

Min älskade Maka
Vår kära Mamma

Hilma Johansson

född Lindström

*6 maj 1926

har i dag lämnat oss
i stor sorg
Ålsten den 11/12 1967.

STEN

LARS och MATS
MOR och FAR
Syskon

Övrig släkt och vänner.

Mild och god Du alltid varit
utan klagan smärtan bar.
Ingen vet vad Du har lidit
nu Du vilan funnit har.
Svår är sorgen, tung att bära
tomt det är i hemmets vrå.
Men vad allt Du gav oss kära
finns i minnet kvar ändå.
Tack för allt.

Vår kära Mor, Mormor
och Farmor

Lena Pelmas

född den 21 mars 1880

har i dag lugnt och stilla insomnat och lämnat oss i stor sorg och saknad.

Upplands Väsby den 1 jan. 1968

Maria och John
Herman och Alice
Mathias och Ellen
Edvard och Linda
Helena och Valdemar
Amanda och Alexander
Rosalie
Barnbarn, Barnbarnsbarn
och övrig släkt.

Tack för varje steg du gått
Tack för vad du lida fått
Tack för tankarna du tänkt
Tack för kärleken du skänkt
Tack för allt du offrat har
för oss här som stannar kvar.

Vår käre Farbror
och Morbror

Alexander Blomqvist

*9/10 1890
har i dag hastigt lämnat
oss, släkt och många
vänner.
Solhem 26/11 1967
SYSKONBARNEN

Vår älskade Mor
och Mormor

Agneta Kornblom

född den 5 sept. 1894
död den 5 febr. 1968
har lämnat oss i djup sorg
och saknad.

Agneta och Gustav
Björn, Eva
John och Thyra
Släkt och vänner

Ett tack för allt Du åt oss skänkt,
För oss Du strävat, för oss Du
tänkt.
Ditt varma hjärta, Ditt goda
sinne
hos oss skall leva i tacksamt
minne.

Vår käre far och morfar

Arvid Engman

f. 25/10 1901 Nuckö
har lämnat oss.
I tacksamt minne bevarad.
Norrköping den 13/2 1968.
Barnen och barnbarnen

Min älskade Make
min käre Far

August Blomqvist

*28/9 1899
har i dag hastigt
lämnat oss.
Oändligt saknad.
Skeppsmyra 16 nov. 1967
PAULINA
OLOF
Släkt och många vänner

Du länge kämpat har
med sorger och besvär
Nu har Du funnit frid
och får vila ut
Vad världen sedan
om Dig tänker
Stör ej friden i Din själ.

Vår kära Syster
Faster och Moster

Maria Stahl

*21/5 1892
har i dag stilla insomnat.
Djupt sörjd och saknad.
Söderby och Stockholm
den 24 nov. 1967.
SYSKON
Syskonbarn

Bred Dina vida vingar
O Jesu över mig
och låt mig stilla vila
i ve och väl hos Dig.

Vår kära Syster

Maria Söderholm

född den 11/4 1883 i Estland
har i dag stilla insomnat. I ljust
och tacksamt minne bevarad av
oss, övrig släkt och vänner.
Falköping den 28 febr. 1968
SYSKONEN

Flitig så länge krafterna räckte
Fridsam och nöjd har Du levat
Ditt liv.
Somnat när Allmakten livslågan
släckte.
Ljust är Ditt minne: Vila i Frid.

Vår älskade Mamma
Mormor och Farmor

Maria Fält

*9 sept. 1893 på Ormsö
har i dag efter tålmodigt buret
lidande lämnat oss i djupaste
sorg och saknad.
Stockholm den 24 nov. 1967
BARN
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Övrig släkt och många
kära vänner.

Var finns en kärlek som intill
döden
står oförändrad i alla öden.
Som likt Guds ängel oss övervakar
och fordrar intet men allt
försakar.
På denna jorden finns endast en,
en moders kärlek är det allen.

Vår kära Mor
Farmor och Mormor

Maria Strickman

född Pella
*3 april 1886 i Korkis
har i dag lämnat oss i djupaste
sorg.
Uppsala den 9 dec. 1967.
Alma
Johannes
Hilda
Barnbarn, Barnbarnsbarn

Syskon, övrig släkt och vänner.
Farväl lilla Mamma, nu slut är
Din smärta.
Tack för Din kärlek. Vila i ro.
Allt har Du gett oss av fullaste
hjärta.
Minnet av Dig hos oss alltid
skall bo.

Min älskade Maka
Vår kära Mor och Svärmor
Lilla rara Mormor och Farmor

Agneta Söderlund

född Nilsén
*9 juli 1891

insomnade lugnt och stilla i sitt
hem, lämnande oss, övrig släkt
och vänner i ousäglig sorg och
saknad. I ljust och tacksamt
minne bevarad.

Huddinge den 16 jan. 1968.

Johan
Maria och Anders
Agneta och Yngve
Gunilla
Gunnar och Rose
Kerstin
Katarina Nilsén

Ditt hjärta har klappat så varmt
för de Dina.
Och ögat som vakat och strålat
så ömt,
Har somnat och slocknat till sorg
för de Dina.
Men vad Du har gjort skall aldrig
bli glömt.

Bemärkelsedagar

90 år

Lars Hamberg, född den 4 april 1878, Ormsö
Maria Åkerblad, född Brunberg den 4 april 1878, Rickul
Maria Borrman, född Ringberg den 30 april 1878, Rickul

85 år

Katarina Norrman, född Berggren den 7 april 1883, Ormsö
Lisa Viberg, född Alberg den 14 maj 1883, Rickul
Gertrud Lilja, född Alström den 8 juni 1883, Ormsö
Voldemar Suurvee, född den 10 juni 1883, Reval
Kristian Brunberg, född den 26 juni 1883, Rickul

80 år

Maria Lundström, född Friberg den 7 april 1888, Ormsö
Maria Österlin, född Byman den 12 april 1888, Ormsö
Johan Heinrich Ross, född den 19 april 1888, Reval
Johan Bäckman, född den 10 maj 1888, Ormsö
Lars Sjöström, född den 18 maj 1888, Ormsö/Nuckö
Vilhelmine Lemberg, född Hendriksson den 20 maj 1888,
Nuckö
Johannes Lindqvist, född den 23 maj 1888, Rågöarna
Julia Schönberg, född Stromback den 8 juni 1888, Nuckö
Katarina Arvik, född Grundström den 18 juni 1888, Ormsö

75 år

Johannes Sandvik, född den 3 april 1893, Vippal
Johan Lindström, född den 5 april 1893, Ormsö/Nuckö
Anders Hammermann, född den 7 april 1893, Ormsö
Maria Joon, född Mattsson den 10 april 1893, Reval
Anna Matilde Ambrosen, född Kühn den 13 april 1893,
Nargö
Anton Viberg, född den 15 april 1893, Rickul
Alexander Lindqvist, född den 23 april 1893, Rågöarna
Ida Kehlman, född Kivramees den 30 april 1893, Hapsal
Maria Bäckman, född Holm den 2 maj 1893, Ormsö
Ingeborg Mühlwerk, född Nysten den 6 maj 1893, Reval
Johanna Lindqvist, född den 15 maj 1893, Rågöarna
Lovisa Heyman, född Björkkvist den 21 maj 1893, Rickul
Anton Laving, född den 24 maj 1893, Nuckö
Anders Söderkvist, född den 30 maj 1893, Ormsö
Maria Hammerman, född Åkerros den 12 maj 1893, Ormsö
Johan Appelblom, född den 1 juni 1893, Ormsö
Olga Johanna Strandberg, född Pent den 1 juni 1893, Runö
Tina Hallberg, född den 2 juni 1893, Rickul
Lovisa Strandsten, född Luks den 20 juni 1893, Rickul
Anders Vesterström, född den 21 juni 1893, Ormsö

70 år

Anders Thomsson, född den 2 april 1898, Ormsö
Villem Skönberg, född den 5 april 1898, Nuckö
Miralda Imgard Milkov, född den 6 april 1898, Reval
Edla Berg, född Vesterman den 16 april 1898, Reval
Anders Vennberg, född den 16 april 1898, Ormsö
Anders Sandell, född den 19 april 1898, Ormsö
Anton Åkerblad, född den 24 april 1898, Rickul
Olga Törnebo, född Marks den 6 maj 1898, Odinsholm
Peter Ekeblad, född den 18 maj 1898, Runö
Anton Sandberg, född den 21 maj 1898, Nuckö
August Saarna, född den 30 maj 1898, Hapsal
Anton Schönberg, född den 6 juni 1898, Rickul
Johannes Matsman, född den 7 juni 1898, Nuckö
Jaan Uusmets, född den 18 juni 1898, Reval
Katarina Grundström, född Björkman den 26 juni 1898,
Ormsö
Johannes Broman, född den 27 juni 1898, Ormsö
Paul Thomsson, född den 27 juni 1898, Rickul
Lena Brunberg, född Viberg den 29 juni 1898, Rickul
Andreas Stahl, född den 30 juni 1898, Reval

60 år

Olga Viliberg, född Bertelsson den 1 april 1908, Nargö
Ida Borrman, född Kopparberg den 3 april 1908, Rickul
Johannes Olep, född den 3 april 1908, Vippal
Johan Tammgren, född den 3 april 1908, Ormsö
Robert Engman, född den 8 april 1908, Nuckö
Alexander Blomberg, född den 9 april 1908, Rickul
Melita Treiberg, född Stenberg den 10 april 1908, Rickul
Alfred Freiman, född den 20 april 1908, Nuckö
Agneta Bolander, född Alkvist den 24 april 1908, Ormsö
Amalie Vestersten, född den 30 april 1908, Nuckö
Elsa Thyrén, född Stenberg den 16 maj 1908, Rickul
Ellen Armilde Viksten, född Mölder den 16 maj 1908, Reval
Gertrud Beckman, född Grönman den 23 maj 1908, Ormsö
Mathilda Magnusson, född Tegelberg den 2 juni 1908, Rickul
Johannes Silberberg, född den 14 juni 1908, Suurpea
Irene Ahlberg, född Lemberg den 18 juni 1908, Nuckö
Hermine Elfride Puu, född Laning den 21 juni 1908, Nuckö
Akulina Freiberg, född den 24 juni 1908, Reval
Alide Vesterblom, född Välja den 28 juni 1908, Nuckö

50 år

Maria Fagerros, född Nygren den 1 april 1918, Ormsö
Agneta Kask, född den 5 april 1918, Ormsö
Voldemar Suurvee, född den 17 april 1918, Reval
Ellen Kuuskne, född Väin den 21 april 1918, Reval
Alma Fagerström, född den 17 maj 1918, Vippal
Maria Ahlberg, född Dahl den 18 maj 1918, Ormsö
Johan Stenros, född den 19 maj 1918, Ormsö
Johannes Brunberg, född den 25 maj 1918, Rickul
Erika Marcus, född Terk den 30 maj 1918, Reval
Elfride Luik, född Fagerström den 5 juni 1918, Vippal
Johan Öman, född den 7 juni 1918, Runö
Hilda Hamberg, född Derblom den 13 juni 1918, Nuckö
Alide Berkman, född Thomsson, den 18 juni 1918, Nuckö
Leontine Puun, född Treiberg den 26 juni 1918, Rickul